

Z výsledků výzkumu v roce 2012

Vědecko-výzkumná činnost VÚPSV, v. v. i., v roce 2012 navazovala na činnost instituce v předchozích obdobích. Byla realizována v rámci projektů souhrnného charakteru a zaměřila se na řešení aktuálních otázek vývoje a transformace sociálního systému s přihlédnutím k prioritám Ministerstva práce a sociálních věcí. S tematickým zaměřením výzkumu v uplynulém roce a získanými poznatky seznamuje následující text.

Přehledové, teoreticko-metodologické a komparativní studie o sociálních politikách v zemích EU, popř. OECD

V r. 2012 se výzkum zaměřil na podporu osob 50+ na trhu práce v praxi vybraných zemí EU, přehodnocení podoby institutu pozůstalostních důchodů ve světle demografických změn a možnosti zohlednění mimomanželských forem soužití při stanovení důchodových nároků.

Cílem projektu **Podpora osob 50+ na trhu práce v praxi vybraných zemí EU** bylo zmapovat národní přístupy a existující podpůrné systémy užívané ve vybraných zemích EU k podpoře jejich zaměstnanosti, usnadnění jejich integrace na trh práce a stimulaci dalších aktérů tohoto procesu. Řešení problémů souvisejících s demografickým stárnutím se liší podle rozdílných modelů sociálního státu. Negativním ekonomickým i sociálním dopadům stárnutí populace lze čelit prodlužováním pracovního života, přijímáním sankcí za předčasný odchod do důchodu, finanční stimulaci delšího zaměstnání, podporou pružného odchodu do důchodu, vzdělávání a pracovního poradenství či medializací problematiky starších pracovníků. Cílem reforem v důchodové oblasti je zvýšení důchodového věku a omezení předčasných důchodů, což je v protikladu s preferencemi zaměstnanců. Nedostatečná možnost kombinovat zaměstnání a pobírání důchodu může být důvodem jejich nižšího zapojení na trhu práce i v důchodovém věku. Kombinace částečného důchodu a částečného pracovního úvazku a postupného odchodu do důchodu by umožnila zvýšit flexibilitu starší pracovní síly. Za jednu z překážek delšího pracovního života je považována věková diskriminace. K zajištění rovného přístupu k zaměstnání pro starší pracovníky slouží odstraňování překážek na trhu práce, ve zdravotní péči, vzdělávání či opatření s cílem změnit negativní pohled na starší pracovníky. Starší lidé by neměli být považováni za nepracující důchodce, ale za aktivní občany, k čemuž je třeba změnit náhled společnosti na stárnutí a starší populaci. Vedle podpory pozitivních mezigeneračních vztahů na pracovišti je také nezbytné celoživotní vzdělávání udržující kvalifikaci pracovní síly.

Zkoumána byla také možnost **přehodnocení podoby institutu pozůstalostních důchodů ve světle demografických změn**. Současná podoba pozůstalostních důchodů v ČR usiluje o genderovou rovnoprávnost u nároku na dávku, nereaguje však dostatečně na změny v úhrnné rozvodovosti a sňatečnosti. Podle analýzy institutu vdovských a vdoveckých důchodů neplní efektivně a spravedlivě očekávané cíle, protože významný podíl žen ve vyšším seniorském věku je ohrožen chudobou. Schéma pozůstalostních důchodů z dlouhodobé perspektivy není k jejich zacílení vhodné. Ve většině zkoumaných zemí však v nějaké podobě existuje. V ČR jsou v mezinárodním kontextu pozůstalostní důchody velice vysoké. V zemích EU a dalších vyspělých zemích na demografické změny reagují rozšířením definice osob s nárokem na vdovský důchod, a to o rozvedené manželce a osoby stejného pohlaví žijící v registrovaném partnerství, někde zohledňují i nesezdané soužití osob různého pohlaví. Někde omezují výdaje na vdovské/vdovecké důchody ve prospěch sirotčích důchodů, a to s poukazem na funkci manželství definovanou v rodinném právu daných zemí. Vyšší participace žen na trhu práce vede k omezování souběhu vdovského/vdoveckého důchodu a starobního důchodu či výdělečné činnosti. Zákaz souběhu se starobním důchodem mají např. v Polsku, Estonku či Švýcarsku a USA, častější je redukce této dávky při souběhu se starobním důchodem nebo při výdělečné činnosti. Radikální řešení zvolilo Švédsko, kde s odkazem na možnost získat vlastní důchodové nároky vdovské a vdovecké důchody zrušili bez náhrady. Tento krok byl součástí systémového přechodu k čistě příspěvkově definovanému důchodovému systému zohledňujícímu výchovu dítěte a zabezpečujícímu minimální životní standard minimálním důchodem. Změnou směřující k téměř úplné individualizaci důchodových práv je švýcarský přístup, kde zavedli sdílení vyměřovacích základů mezi manžely za dobu strávenou v manželství. Dopady jednotlivých přístupů na podmínky ČR byly kvantifikovány z makroekonomického i mikroekonomického úhlu pohledu.

Projekt **Možnosti zohlednění mimomanželských forem soužití při stanovení důchodových nároků** reaguje na to, že dochází k rozšíření definice osob s nárokem na vdovský/vdovecký důchod o rozvedené manželce, osoby stejného pohlaví žijící v registrovaném partnerství a obecně o osoby žijící

v nesezdaném soužití, a to za splnění zákonem stanovených podmínek, daných délkou trvání soužití, formou, úřední registrací svazku a přítomností společných dětí ve svazku. Některé státy stanoví minimální dobu soužití, někde k tomuto nároku z nesezdaného soužití postačuje, že ze svazku vzešly děti. V ČR jsou vdovské/vdovecké důchody vypláceny pouze pozůstalé manželce či pozůstalému manželovi. Proto byla na základě statistických údajů o počtu rozvedených manželství, registrovaných partnerství a analýzy datového souboru SILC o počtu nesezdaných soužití provedena kvantifikace dopadů jejich případného zohlednění na bilanci důchodového systému a na domácnosti potenciálních adresátů dávky. Podle makroekonomického simulačního modelu by zohlednění života v rozvedeném manželství významně zvýšilo výdaje důchodového systému, u osob stejného pohlaví žijících v registrovaném partnerství pak jen nepatrně. Podle mikroekonomické analýzy by se sdílením příjmů získaných v době manželství zvýšil celkový důchodový příjem obou manželů, neboť díky redukčním hranicím by pokles důchodu manžela s vyššími příjmy nebyl tak vysoký jako nárůst příjmu manžela s příjmy nižšími. Sdílení by působilo nivelizačně. Proto se navrhuje zohlednit při stanovení nároku na vdovský/vdovecký důchod život v rozvedeném manželství a život v registrovaném partnerství podle zákona č. 115/2006 Sb. Alternativním řešením je zavedení sdílení vyměřovacích základů mezi manželi za dobu strávenou v manželství, sdílení vyměřovacích základů mezi partnery i v rozvedeném manželství či v registrovaném partnerství. Při volbě této varianty se doporučuje zvážit zrušení vdovského/vdoveckého důchodu.

Přehledové studie o společných sociálních agendách v zemích Evropské unie

V r. 2012 se výzkum zaměřil na analýzu flexibilních forem práce ve vybraných zemích EU, identifikaci procesů směřujících k periodickému hodnocení stavu důchodového systému v zemích EU a vybraných zemích mimo EU a na identifikaci institucí odpovědných za tento proces a na sledování změn v zahraničních důchodových systémech.

Cílem projektu **Flexibilní formy práce ve vybraných zemích EU** bylo zmapovat jejich využívání a doporučit vhodná opatření pro jejich implementaci v podmínkách ČR. Země byly vybrány podle konceptu tzv. kvality života, umožňujícího kvantitativně zjistit úroveň kvality pracovních míst. Za zástupce jednotlivých skupin byly vybrány Německo, Nizozemsko, Španělsko, Slovinsko a Slovensko. Byl proveden rozbor obecné situace a vývoje trhu práce, uplatňování flexibilních forem práce na trhu práce a jejich vlivu na zaměstnanost, produktivitu práce a zvyšování konkurenceschopnosti podniků a analýza legislativní úpravy flexibilních forem práce. Ke zhodnocení byla využita SWOT analýza.

Evropské země se z hlediska flexibilních forem zaměstnávání a pracovní doby liší, přičemž rozdíly jsou ovlivněny i tradicemi v oblasti politiky zaměstnanosti a sociální politiky, proto bylo nutné porozumět i širšímu společenskému a kulturnímu kontextu. Sekundární analýza informačních zdrojů byla zkombinována s mnohočetnými případovými studii za jednotlivé státy, které vypracovali podle jednotné struktury tam žijící odborníci na trh práce, což umožnilo zohlednit i zdánlivě nesouvisějící skutečnosti. Analýza ukázala, že většina typů flexibilních forem práce je dostupná v obdobné úpravě i na českém trhu práce, ale jsou nedostatečně využívány. K jejich většímu využívání by přispěla spíše určitá modifikace stávající právní úpravy než zcela nová opatření, s výjimkou sdílení pracovního místa, jež je ukotvené ve slovenské legislativě.

Ke zvýšení uplatňování flexibilních forem práce na trhu práce v ČR lze doporučit:

- daňově zvýhodnit částečné úvazky u definovaných skupin osob,
- vytvořit větší prostor pro využívání služeb agenturního zaměstnávání,
- podpořit příznivější prostředí pro uplatňování flexibilních forem práce informační kampaní,
- uzákonit novou flexibilní formu práce - sdílené pracovní místo.

Tzv. **hodnotící zprávy o vývoji důchodového systému**, sloužící jako podklad pro rozhodování o budoucím vývoji a plánovaných změnách, pravidelně publikuje většina evropských zemí. Důchodové systémy je třeba přizpůsobovat demografickému vývoji v zájmu jejich dlouhodobé finanční

udržitelnosti, a to prodlužováním věku odchodu do důchodu, snižováním výše budoucích důchodů či zvyšováním pojistné sazby nebo jejich vzájemnou kombinací. Takováto závažná rozhodnutí musí být podpořena názory odborníků. Vyhotovení hodnotících zpráv je náročnou a vysoce kvalifikovanou činností, proto jsou v zahraničí zpracovávány buď přímo specializovanými odděleními příslušných ministerstev, nebo nezávislými odbornými institucemi s potřebným kvalifikovaným personálním vybavením. Bylo by vhodné, aby takováto hodnota byla vypracována i v ČR, a to buď přímo pojistně-matematickým oddělením MPSV, nebo nějakou dostatečně personálně vybavenou nezávislou institucí v úzké spolupráci s MPSV. Po srovnání v zahraničí publikovaných zpráv se jeví jako optimální model dvou druhů zpráv s různou periodicitou vydávání. Mohlo by pokračovat vydávání pojistně-matematické zprávy o sociálním pojištění s dvouletou periodicitou, spíše popisující již provedené změny, přinášející statistické informace a poskytující rámcové krátko- či střednědobé projekce vývoje důchodového systému. Podrobnější analytická zpráva s periodicitou maximálně 5 let by se věnovala potenciálním úpravám všech parametrů důchodového systému, byla by hlavně analytická a obsahovala by variantní krátko-, středně- a dlouhodobé projekce vývoje důchodového systému v závislosti na úpravě jeho jednotlivých parametrů. Její vydávání by bylo vhodné legislativně ukotvit s tím, že její závěry by byly pro politiky závazné, i když zahraniční zkušenosti ukazují, že je to zřejmě velmi těžko prosaditelné.

V rámci **monitoringu změn v zahraničních důchodových systémech** byly průběžně sledovány úpravy a regulační opatření v různých zemích světa a rovněž aktivity na mezinárodní úrovni, především v rámci EU nebo některých mezinárodních institucí, z nich byly vypracovávány informace o aktuálním dění a vývojových trendech. Zvláštní pozornost byla věnována opatřením základního pilíře. Cílem byly základní informace, v případě potřeby doplňované o vysvětlení, kontext, pozadí nebo okolnosti jednotlivých opatření apod. Informace byly získávány ze všech relevantních dokumentů. Výsledky potvrzují, že důchodové systémy se v řadě zemí potýkají s vážnými problémy, souvisejícími s nepříznivým demografickým a ekonomickým vývojem, které jsou příčinou jejich úprav a mnohdy i zásadních změn a reforem s cílem posílit jejich dlouhodobou finanční udržitelnost a zajistit určitou úroveň zabezpečení ve stáří. Monitoring zachycuje přístupy jednotlivých zemí k řešení problému, prováděná, popř. navrhovaná opatření a sleduje rovněž analýzy, návrhy a doporučení Evropské komise a OECD.

Dlouhodobé sledování a hodnocení procesu utváření ceny práce

V r. 2012 byla výzkumná pozornost zaměřena na **metodikou soustavného sledování nákladů práce v ČR v mezinárodním srovnání, zhodnocení vývoje nákladů práce a efektivnosti práce po r. 2005 na konci konjunktury a v průběhu hospodářské krize, monitoring nákladů práce v ČR, zemích EU a USA a na sledování ceny práce ve vládním sektoru.**

Cílem vývoje **metodiky sledování nákladů práce** a práce jako výrobního faktoru v roce 2012 byl návrh sjednocení datových zdrojů v problémovém okruhu ceny, množství a efektivnosti vynakládané práce v ČR a v zahraničí a metodiky jejich zpracování jako základu dialogu sociálních partnerů, rozhodování v oblasti hospodářské a sociální politiky i v podnikatelské praxi. Projekt sledoval zejména tyto otázky:

- rekapitulaci a zhodnocení zdrojových dat pro hodnocení místa a postavení práce v ekonomických a sociálních vztazích,
- přehled nejdůležitějších metodologických přístupů doma a v zahraničí, jejich zhodnocení, charakteristiku rizik a zdrojů omylů při analýze objemu, ceny a využití práce,
- návrh jednotných statistických zdrojů,
- návrh jednotné metodiky hodnocení vynakládání práce v ČR, minimálně v rámci resortu MPSV.

K sledování nákladů práce v ČR slouží pravidelné roční šetření úplných nákladů práce realizované ČSÚ. Mezinárodní komparace se může opírat o výstupy čtyřletých zjišťování realizovaných Eurostatem a národními statistickými službami členských zemí a o roční odhady, což umožňuje relativně jednotná metodika v zemích EU na základě normy ESA 95. Drobné rozdíly v ČR odrážejí striktní právní vymezení mzdy a platu jako odměny za práci, které se liší od většiny evropských zemí.

Analýzy zdanění práce se mohou opírat o roční data OECD, řady Taxing Wages. Nevýhodou tohoto postupu je, že všechny členské země EU jsou současně i v OECD a publikace neobsahují údaje za nečlenské státy. Zejména v rámci zemí EU lze z údajů Eurostatu získat podrobné, věcně i metodicky srovnatelné údaje. Na jejich základě lze sestavit ukazatele podílu práce na nákladech, jednotkových nákladů práce a analyzovat jejich vývoj. Procesy měnové a cenové konvergence ke standardním proporcím tradičních tržních ekonomik nejsou v ČR dokončené. Ukazatele podílu práce na nákladech a jednotkových nákladů práce nepostihují izolovaně peněžní vyjádření vykonané práce, promítají se zde i další vlivy, zejména kurs národní

měny, inflace a inflační diferenciál, pohyb cenové hladiny. Z tohoto pohledu je vhodné využívat úrovněový typ ukazatelů.

Vývojem nákladů práce a efektivnosti jejího využití v období ekonomické krize v porovnání ČR s ostatními zeměmi EU a USA se zabýval rovněž projekt **Trendy vývoje nákladů práce, zdanění práce, podíl práce na nákladech a jednotkové náklady práce v letech 2005–2010.**

Průběžný monitoring nákladů práce provádí VÚPSV, v. v. i., od roku 2005, přičemž soustavně sleduje pohyb nákladů práce a postavení práce jako výrobního faktoru v kontextu reprodukce ekonomických a sociálních vztahů, a to v ČR a v zemích EU. Od roku 2007 se rozšířil o USA. Uvádí data za 5 předchozích let, přičemž jako zdroje slouží ČSÚ, Státní závěrečný účet ČR, Eurostat, konkrétně statistika práce a národní účty, OECD a U. S. Department of commerce. Údaje za předchozí rok jsou průběžně aktualizovány na základě zpřesňujících propočtů HDP a PPS. Dostupné mezinárodní zdroje umožňují v rámci zemí EU a USA při metodické srovnatelnosti za průmysl a služby sledovat:

- úroveň a pohyb nákladů práce z dat ČSÚ a Eurostatu,
- pohyb jednotkových nákladů práce v národní cenové hladině a v rámci EU podle standardu kupní síly (PPS) z údajů Eurostatu a U. S. Department of commerce,
- vývoj zdanění práce na straně zaměstnavatele a zaměstnance na základě kombinace údajů ČSÚ, Eurostatu a OECD.

Precizace či doplnění některých údajů se opírá o specifické metody renovaných institucí v zahraničí a VÚPSV. Od roku 2012 je součástí monitoringu sledování podílu nákladů práce na nákladech. Algoritmus propočtu vyvinul VÚPSV, v. v. i., v minulých letech. Obdobný propočet se v zahraničí neprovádí. Zdanlivá neaktuálnost údajů vyplývá ze zpoždění ČSÚ a Eurostatu při zpracování šetření o nákladech práce a předběžných výstupů z národních účtů, které slouží pro propočty jednotkových nákladů práce a faktorů jejich pohybu.

České jednotkové náklady práce v národní cenové hladině dosáhly porovnatelné v zemích EU-27, nižší však vykazovaly postkomunistické země (mimo Estonska a Slovinska). Mzdový polštář je vzhledem k produktivitě práce vyčerpán. Nízká relativní cenová hladina v ČR (73 % průměru EU-27 v roce 2010) se odráží v nízkých jednotkových nákladech po přepočtu na standardy parity kupní síly (PPS). S 64% relací vůči průměru EU jsou srovnatelné s Estonskem a Maltou, vůči ostatním vyspělým zemím se pohybují v intervalu od 83 % v Portugalsku do 139 % v Dánsku. V Evropě mohou české podniky nadále využívat pracovní nákladovou konkurenci a ČR je zajímavá pro investory. Český podíl práce na nákladech v přepočtu na pracovníka (23 %) je spolu se slovenskou úrovní (22 %) nejnižší v EU, zatímco v tradičních tržních ekonomikách se pohybuje v intervalu od 31 % v Rakousku do 39 % v Řecku.

Ve spolupráci s ČSÚ a MF pokračoval VÚPSV, v. v. i., v roce 2012 v realizaci šetření Eurostatu o dosažených výdělcích vybraných zaměstnání vládního sektoru Compensation of government employees 2009–2010–2011 v rámci Evropského srovnávacího programu a šetření hrubých a čistých výdělků úředníků ústředních orgánů Standard Remuneration Questionnaire (SRQ) ve II. pololetí 2011 a v I. pololetí 2012. Ústav spolupracoval s ČSÚ na sestavení prognózy vývoje hrubých a čistých výdělků ve vládním sektoru v roce 2012.

Dlouhodobé monitorování problematiky sociální diferenciace a marginalizace, sociálního vyloučení a chudoby, stejně jako i vybraných opatření, která napomáhají jejich předcházení a omezení

V r. 2012 se výzkum zaměřil zejména na **prověření věcné náplně a konkrétního životního minima, vývoj ekonomické zátěže středních příjmových skupin obyvatelstva v letech 2008–2011, analýzu databáze příjemců dávek hmotné nouze a odhadování vzdělanostních potřeb v regionech v ČR.**

Projekt **Prověření věcné náplně a konstrukce životního minima a návrhy na obsahovou stránku a právní úpravu** je zaměřen na zhodnocení základních parametrů současného životního a existenčního minima, tj. jejich náplně, výše, struktury, konstrukčních prvků a motivačních a ochranných funkcí, a na návrh úprav příslušných právních předpisů. Základem byl v roce 2012 zpracováván rozbor skutečně dosahovaných vydání ve spotřebních blocích „výživa“ a „ostatní osobní výdaje“ u nízkopříjmových domácností s různým počtem a složením v nich žijících osob. Ta budou následně redukována o investiční a zbytečná vydání. Úroveň čistých peněžních příjmů kryjících takto vymezené výdaje přibližuje výši životního minima na příjmové a výdajové hladině roku 2010. Rozbor využívá hranice chudoby definované Eurostatem a „valorizovaného“ životního minima na úrovni roku 2010–2011 podle růstu životních nákladů. Budou využity expertní studie a modelové aproximativní propočty. K tomu jsou využity statistiky rodinných účtů a statistiky příjmů a životních podmínek domác-

ností. Výsledkem bude vymezení obsahu a rozmezí výše a struktury čistých peněžních příjmů jednotlivých osob a typů domácností představující výši životního minima na úrovni roku 2010. Úroveň příjmu vymezení existenčního minimuma na živobytí na úrovni roku 2010 se odvodí z částky životního minimuma redukcí rozsahu ostatních osobních potřeb.

Pro stanovení výše životního a existenčního minimuma v dalších letech bude vypracován postup reflektující vývoj životních nákladů a budou provedeny aproximační modelové propočty. Racionalita vyloučení nákladů na bydlení z životního a existenčního minimuma bude prověřena porovnáním sociálních dávek na bydlení v systémech SSP a pomoci v hmotné nouzi a výše skutečných nákladů nízkopříjmových domácností za rok 2010. Faktickou účinnost ochranných a motivačních funkcí životního a existenčního minimuma prověřilo v roce 2012 terénní šetření postojů domácností. Výsledky propočtů, terénního šetření a návrhů na změnu životního a existenčního minimuma budou konfrontovány s názory expertů, závěry by pak MPSV mělo využít ve své koncepční činnosti.

Cílem projektu **Ekonomická zátěž středních příjmových skupin obyvatelstva: vývoj v letech 2008–2011** bylo ověřit, nakolik dochází ke zvyšování ekonomické zátěže obyvatelstva a nakolik lze tento vývoj anticipovat do budoucna. Monografie se opírá o rozbor změn v dávkově-daňovém systému, dat rodinných účtů, SILC 2009 a 2010 a modelování vývoje v roce 2011. Úspory ve veřejných rozpočtech v posledních letech a restriktive v sociálních dávkách (byť částečně kompenzované navýšováním některých daňových úlev či odpočtů) dopadají zejména na mladé rodiny s malými dětmi, lidi bez práce a ty, kteří se pohybují spíše v nižších a nižších středních příjmových skupinách. Analýza individuálních dat ČSÚ sebraná pomocí metodiky rodinných účtů podle decilových skupin v letech 2008, 2009 a 2010 ukázala, že změny ve vývoji příjmů a výdajů u středních příjmových skupin jsou relativně mírné. Jejich příjmy rostly, částečně v důsledku snižujícího se odvodového zatížení příjmů a v důsledku růstu důchodů v příjmech domácností. Nižším středním příjmovým skupinám změny pomohly méně. U domácností zaměstnanců s dětmi (koncentrovaných v nízkých a v nižších středních příjmových skupinách) se nepříznivě projevilo snížení dávek na dítě a dalších dávek SSP. Negativně působil růst cen bydlení, více zatěžující střední příjmové skupiny, který vedl k omezování jiných položek spotřeby. U domácností zaměstnanců měly změny spíše negativní dopady na nižší střední skupiny a spíše neutrální dopady na vyšší střední příjmové skupiny. Dopad reformy v roce 2011 nešlo pro chybějící reálná data zjistit, proto byl simulován na modelových domácnostech a jejich zastoupení ve druhé a třetí kvintilové skupině v letech 2009 a 2010 podle dat SILC. Analýza naznačila, že změny daňové a sociální politiky měly na domácnosti střední třídy vesměs malý dopad. Pokud nebyly vystaveny nějakému riziku, jejich příjmová situace se mírně zlepšovala nebo vlivem růstu nákladů na bydlení jen mírně zhoršila. V případě nepříznivé životní situace se jejich disponibilní příjmy nejspíš snížily. Zpřísnění nároků na sociální dávky vedlo k určité ztrátě sociální ochrany i u střední třídy, zvláště při déletrvajících nepříznivých událostech, daňové úpravy měly naopak pozitivní dopad.

Při hodnocení sociální situace je třeba odlišovat vývoj čistého a reziduálního příjmu (po úhradě nákladů na bydlení), neboť rostoucí náklady na bydlení na domácnosti dopadaly nestojně. Pokud obývaly byt s regulovaným nájmem, docházelo k nezanedbatelnému snížení jejich životní úrovně, podle toho, zda domácnost žádala o (a vůbec měla nárok na) příspěvek na bydlení.

Projekt **Analýza databáze příjemců dávek hmotné nouze: zhodnocení role nákladů na bydlení a dávek spojených s bydlením ve vztahu k příjmemům dávek hmotné nouze** využívá pravidelně shromažďovaná data o domácnostech, které měly příjem pod hranici životního, respektive existenčního minimuma a jimž je „nedostatečnost“ příjmu kompenzována příspěvkem na živobytí a doplatkem na bydlení. Byla využita data za šest období s půlročními intervaly od prosince 2008 do června 2011. Analyzován byl jak stav, tak změny v čase. Počet příjemců příspěvku na živobytí i doplatku na bydlení po všechna sledovaná období na úrovni domácností i na úrovni osob rostl. Za dva a půl roku došlo u příjemců příspěvku na živobytí k 85% nárůstu na úrovni osob a 76% nárůstu na úrovni domácností, u příjemců doplatku na bydlení pak k 51%, respektive 46% nárůstu.

Domácnosti příjemců dávek hmotné nouze tvořily v průměru dvě osoby. Prevažovaly zaopatřené osoby a domácnosti osaměle žijících jednotlivců, z nichž více než polovinu tvořili muži. Rostl i počet i podíl domácností s dětmi, a to jak osamělých rodičů, tak domácností s dvěma dospělými a dětmi. Zvýšil se počet dětí žijících v domácnostech v absolutní chudobě. Obzvláště důležitý je nárůst příjemců doplatku na bydlení, zvláště v tzv. jiné formě bydlení. Konstrukce výpočtu doplatku na bydlení se zdá zvyhodňovat ty, kteří se ocitají právě v „jiné formě bydlení“, oproti standardním formám bydlení. Je třeba ochraňovat lidi na dně životních možností, je však paradoxní, nejsou-li stejně chráněny domácnosti, které se sice ještě na dně svých možností neocitly, ale stačí velmi málo, aby se tak stalo. Analýza nepřímo ukázala, že v ČR jsou pro upadnutí do chudoby kromě výše příjmu rozhodující právě náklady na bydlení.

Projekt **Odhadování vzdělanostních potřeb v regionech v ČR** se soustředil na vývoj metodiky a sestavení počítačového modelu, zajištění potřebných vstupních statistických dat a jeho aplikaci v konkrétním regionu. K praktickému ověření modelu byl zvolen Ústecký kraj. Po získání vstupních dat o očekávaném vývoji zaměstnanosti, počtu absolventů středních škol a ověřování poměrů v tomto regionu byly vyvinuty metody pro predikci některých ukazatelů pracovního trhu na úrovni kraje.

Výsledkem prací je prognóza vzdělanostních potřeb v regionu, zahrnující odhad šancí absolventů středních škol v kraji na získání zaměstnání a odhad šancí na získání vhodně vzdělaných pracovníků potenciálními investory. Nabídka práce je zde často nižší než poptávka a uchazeči mají vesměs příznivé vyhlídky na získání zaměstnání, zato zaměstnavatelé mají nepříznivé vyhlídky na získání zaměstnance s potřebnou kvalifikací. Nepříznivý demografický vývoj se projevuje poklesem populační kohorty 15 až 64 let a ještě výraznějším poklesem počtu absolventů středních škol odcházejících do praxe. Úbytek žáků v oborech vzdělání zakončených vyučnickým listem trvá a kolísá u jednotlivých oborů, jejich růst v oborech s maturitní zkouškou se zastavil a pokles jejich počtu odpovídá demografickému vývoji v této věkové skupině. Podle modelu lze předpokládat, že celkový počet absolventů středních škol bude v Ústeckém kraji v roce 2016 o 14 % nižší proti roku 2011. Prognostické funkce modelu nabízejí decizní sféře nástroj k předvídání budoucího vývoje na regionálním trhu práce, proto by bylo užitečné využít ho i v ostatních krajích.

Dlouhodobé sledování a hodnocení faktorů, které způsobují nerovnováhy na trhu práce, a hodnocení opatření, která tyto nerovnováhy odstraňují

V r. 2012 se výzkum zaměřil na komplexní řešení systému podpory zaměstnávání osob se zdravotním postižením, změny sociálně ekonomického postavení osob samostatně výdělečně činných v ČR v důsledku hospodářské krize a souvislosti se systémem sociálního zabezpečení a srovnání efektů aktivní politiky zaměstnanosti v ČR v období růstu (2007) a během první fáze krize (2009).

Při hledání komplexního řešení systému podpory zaměstnávání osob se zdravotním postižením (dále jen se ZP) se ukázalo, že většina osob se ZP nemá vzdělání zakončené maturitní zkouškou a vysokoškolské vzdělání jich získalo pouze 5 %. Více než 2/3 osob se ZP hledajících práci jsou starší 50 let a téměř polovina z nich se nebrání rekvalifikaci či pracovní rehabilitaci. Mezi zdravotně postiženými je výrazný zájem o zkrácený pracovní úvazek, u ekonomicky neaktivních je vysoký podíl osob se slabou motivací, psychologickými problémy, pasivitou a nedůvěrou v okolí i sebe sama. Jen menší část z nich má „životní elán“ a osobní předpoklady pro překonávání překážek při vstupu na trh práce. 95 % z nich pobírá starobní nebo invalidní důchod a velká část z nich se považuje za „důchodce“, který nepracuje, tento postoj silí s dobou pobírání důchodu.

Stane-li se zaměstnanec osobou se ZP, většina zaměstnavatelů se ho snaží převést na jinou, vhodnější pozici. „Brání“ se však cílenému náboru osob se ZP a obávají se, že budou méně pružné a využitelné, budou vyžadovat ohledy a budou mít vyšší nemocnost. Obávají se rovněž ohrožení produktivity i kvality práce. Negativní zkušenosti dávají vzniknout stereotypům a předsudkům. Zaměstnavatelé postrádají struktury, které by jim umožnily:

- využít komplexní poradenství v otázkách zaměstnávání osob se ZP včetně informací o souvisejících výhodách a pobídkách,
- seznámit se s jednotlivými typy zdravotního postižení a jejich specifiky,
- nalézt dostupné a věrohodné informace o okruhu „uznaných“ subjektů poskytujících tzv. náhradní plnění.

Zaměstnavatelé nevědí, jak se zdravotně postiženými zaměstnanci komunikovat, jaké existují možnosti kompenzace jejich postižení, případně úpravy pracovního prostředí. Povinnost tyto osoby zaměstnávat je nutí, aby se o jejich zaměstnávání zajímali, stejně však upřednostňují tzv. náhradní plnění. Podle nich však chybí nabídka vhodného a kvalitního sortimentu zboží a služeb ze strany zaměstnavatelů zaměstnávajících více než 50 % osob se ZP. Existující finanční stimuly je nemotivují k zaměstnávání většího podílu osob se ZP.

Poradenská a informační podpora pro osoby se ZP se regionálně liší – nejsou dostatečně informovány o možnostech a službách ÚP, možnosti pracovní rehabilitace nebo jiné podpoře. Postupy pracovišť ÚP v procesu zprostředkování zaměstnání včetně vyhledávání pracovních míst pro tyto osoby nejsou standardizovány a komunikace se zaměstnavateli i kvalifikace příslušných pracovníků ÚP práce není vždy na dostatečné úrovni. Dostupnost ergodiagnostiky je převážně nedostatečná a někde není vůbec možné ji zajistit, jen v omezené míře jsou dostupné bilanční diagnostika, specializované poradenské programy pro osoby se ZP i další nástroje zařaditelné do individuálních plánů pracovní rehabilitace. Regionální spoluprá-

ce relevantních aktérů v oblasti podpory zaměstnávání osob se ZP je spíše nahodilá a nesystematická a jejich síť není rozložena rovnoměrně. Pro účely trhu práce v posudku o přiznávání invalidity ze strany LPS chybí doporučení a omezení vyplývající ze zdravotního stavu, bez nichž pracovník ÚP nemůže definovat vhodné pracovní místo. Neexistují komplexní rehabilitace a rehabilitační dávka předcházející přiznání statusu osoby se ZP a rovnou se bez vyzkoušení možnosti uplatnění na trhu práce přiznává invalidní důchod. Invalidní důchod nezohledňuje, zda neexistuje možnost udržet, zlepšit, vytvořit nebo obnovit pracovní schopnost postižených osob s ohledem na jejich výkonnost.

Variantsní návrhy komplexního systému podpory osob se ZP vychází z toho, že v ČR existuje systém, který sice nefunguje úplně dobře, ale disponuje nástroji, srovnatelnými s nástroji v zahraničí. Není tedy nutné zavádět nové nástroje a opatření, ale pouze vhodněji využívat stávající. Návrhy variantsních řešení zahrnují:

- vytvořit podmínky pro širší využívání či odzkoušení možností, které stávající legislativa poskytuje - koordinace ze strany MPSV a GR ÚP ČR s cílem sjednocovat a standardizovat dílčí agendy, podpořit a cíleně koordinovat resortní a meziřesortní spolupráci,
 - postupně v čase snižovat příspěvek na podporu zaměstnávání osob se ZP a eliminovat tzv. efekt uzamčení, kdy účastník polevuje v úsilí a zvyká si na výhody subvencovaného zaměstnání, s cílem dosáhnout vyšší integrace zdravotně postižených osob na otevřený trh práce,
 - nastavit v rámci systému podpory zaměstnávání osob se ZP předpoklady pro implementaci prvků sociálního podnikání, aby sociální firmy byly akceptovány jako komplementární součást tohoto systému.
- Systém podpory zaměstnávání osob se ZP by byl výrazně efektivnější, pokud by bylo vyřešeno přiznávání invalidního důchodu a definice osob se ZP by se přiblížila potřebám trhu práce. Zahraniční zkušenosti ukazují, že podstatnými prvky účinného systému podpory zaměstnávání osob se ZP jsou:
- koordinovaná spolupráce vlády, sociálních a zainteresovaných partnerů z oblasti ekonomiky, odborů, zaměstnavatelů, nositelů rehabilitace a sdružení osob se ZP v otázce uplatnění zdravotně postižených osob,
 - včasná aktivizace zdravotně postižených osob dle zásady „raději rehabilitace než důchod“,
 - výrazné upřednostňování podpory na otevřeném trhu práce,
 - důraz na individuální přístup, všestranné poradenství, analýzu individuální situace, doprovázení při hledání zaměstnání, eventuálně dohled v úvodní etapě zaměstnání, pomoc při řešení problémů na pracovišti,
 - podpora odborného vzdělávání a získávání kvalifikace jako hlavního nástroje dlouhodobé pracovní integrace,
 - pomoc „na míru“,
 - cílená senzibilizace a získávání zaměstnavatelů pro zaměstnávání postižených osob,
 - poskytování poradenství a doprovázení zaměstnavatelů při řešení konkrétní situace v jejich podniku,
 - posilování diverzity přístupu - zvyšování citlivosti spolupracovníků vůči osobám se ZP,
 - kompenzace dlouhodobého nebo mimořádného zatížení souvisejícího se zaměstnáním pracovníka se ZP,
 - podpora přechodu z chráněného prostředí na otevřený trh práce,
 - zvyšování povědomí o možnostech a přínosech zaměstnávání osob se ZP a odstraňování obav a předsudků v tomto směru.

Projekt **Změny sociálně ekonomického postavení osob samostatně výdělečně činných (sebezaměstnaných) v ČR v důsledku hospodářské krize a souvislosti se systémem sociálního zabezpečení** reaguje na dosud chybějící průběžné komplexní a objektivní analýzy ekonomické situace osob samostatně výdělečně činných (OSVČ), jejich pracovních a životních podmínek a místa v sociální struktuře společnosti. Proto jsou subjektivní a rozporné názory a dílčí interpretace problémů často jednostranné a účelové. Důsledky hospodářské krize a kritická místa sektoru, který se na HDP před krizí podílel zhruba 1/10 a na zaměstnanosti téměř 1/5, však nejsou známy. V souvislosti s důchodovou reformou nabývá na významu postavení OSVČ v systému sociálního a zabezpečení a v daňovém systému. Výzkum kombinuje metody analýzy statistických (tvrdých) dat o počtech a struktuře OSVČ, jejich postavení na trhu, příjmech, zhodnocení ekonomického a právního rámce jejich aktivit a (měkkých) dat z terénního šetření (realizace v roce 2012) zjišťujícího subjektivní postoje, názory, motivaci, pracovní a životní podmínky OSVČ. Na úkolu spolupracuje široký okruh expertů MPSV, MF a akademické sféry a jeho výstupy by měly být podkladem pro úpravu příslušných právních předpisů a norem.

Rizikem výzkumu se jeví:

- rozdílné definice OSVČ z hlediska potřeby jednotlivých institucí,
- nekomplexnost statistických dat,
- nedostupnost relevantních dat za sektor OSVČ, např. daňová statistika,
- různé metody sledování a kvantifikace OSVČ a ekonomického výkonu tohoto sektoru v ČR,

- nedostupnost dat a respondentů terénního šetření v oblasti zdánlivě samostatně výdělečné činnosti („švarcsystému“).

Cílem projektu **Srovnání efektů aktivní politiky zaměstnanosti v České republice v období růstu (2007) a během první fáze krize (2009)** bylo zjistit výsledky aktivních programů zaměstnanosti v období ekonomické recese (rok 2009) v porovnání s výsledky z období ekonomické expanze (rok 2007), neboť je může významně ovlivňovat celková ekonomická situace a situace na trhu práce. Zodpovězení otázky, zda jsou programy aktivní politiky zaměstnanosti stejně efektivní i v období ekonomické recese, kdy je na trhu práce větší nabídka pracovní síly a odliv nezaměstnaných z evidence je nižší, umožňuje zobecnění závěrů a efektivní formování politik na trhu práce do budoucna. Výzkum je založen na statistických analýzách údajů úřadů práce v ČR (OKpráce). Srovnává cílení aktivní politiky zaměstnanosti na nezaměstnané a porovnává výsledky s kvazikontrolní skupinou neúčastníků programů v krátkém a střednědobém horizontu. Zaměření jednotlivých programů se mezi roky 2007 a 2009 významně změnilo, celkově jsou poměrně dobře zacíleny na některé skupiny nezaměstnaných s horší šancí na pracovní uplatnění a na osoby s dlouhodobou či opakovanou evidencí. Trvale méně jsou v nich zastoupeny osoby se základním vzděláním a nad 50 let.

Většina programů v roce 2009 přinesla svým účastníkům výrazně vyšší šanci na odchod z evidence než ve srovnatelné skupině neúčastníků, slabší ve srovnání s rokem 2007 jsou výsledky rekvalifikačních programů. Za výraznějších hospodářských problémů jsou krátkodobé a střednědobé efekty rekvalifikací nižší a jejich možný přínos se může projevit až později. Projekty ESF nebylo možné s ohledem na dostupná data spolehlivě zhodnotit, podle provedené analýzy lze ovšem předpokládat, že minimálně u programů podpory tvorby míst dosahují ESF dobrých výsledků. Aktivní politika zaměstnanosti má tedy celkově potenciál minimálně částečně překonat individuální znevýhodnění určitých skupin nezaměstnaných při podpoře odchodu z evidence úřadů práce.

Monitorování procesů migrace a politik integrace cizinců na trhu práce a ve společnosti

V roce 2012 se výzkum zaměřil na koncipování návrhu informačního systému o rodinách imigrantů ze třetích zemí, na nalezení bariér integračního procesu reflexí cizinců z třetích zemí a na integraci dětí cizinců z třetích zemí na základě mezinárodního šetření OECD PISA a na základě výsledků řízených rozhovorů s pedagogy základních škol.

Vytvoření informačního systému o rodinách imigrantů ze třetích zemí by mělo usnadnit získávání dat o počtu a struktuře rodin imigrantů, místu jejich pobytu, jejich ekonomické situaci a potřebách. Jsou důležitá pro tvorbu a implementaci státní integrační politiky reflektující kapacitu sociální infrastruktury (trhu práce, institucí pro přípravu na povolání, základního, středního i vysokého školství, zdravotnictví, sociálního zabezpečení, kultury apod.). Informační systém by měl v ideálním případě zahrnout všechny rodiny cizinců ze třetích zemí žijících na území České republiky.

Byly vytvořeny dva typy standardizovaných záznamových archů: tzv. rodinná karta a individuální karta pro každého člena rodiny. Pak byl stanoven výběrový soubor rodin imigrantů podle zvolených znaků (pobytový status, účel pobytu, délka pobytu, státní občanství, místo bydliště, pohlaví, věk, vzdělání, ekonomická aktivita, rodinný stav, počet dětí, rodina v ČR) a navrženy kvóty pro výběr reprezentativního souboru rodinných domácností imigrantů ze třetích zemí.

Projekt **Metodika hodnocení monitorovacích nástrojů integračního procesu cizinců z třetích zemí v ČR** přímo navazoval na řešení stejnojmenného projektu z minulých let. V r. 2012 činnost probíhala ve dvou základních oblastech:

- první byla orientována na aktualizaci sledovaných kvantitativních ukazatelů z administrativních zdrojů a posouzení možností monitoringu dalších doplňujících indikátorů,
 - druhá znamenala založení samostatné části kvalitativních indikátorů, monitorující názory a postoje české společnosti k zde usazeným cizincům a naopak názory a postoje cizinců k majoritní společnosti.
- Při hledání bariér integračního procesu reflexí cizinců z třetích zemí byla vytvářena metodika výzkumu veřejného mínění na téma integrace a její bariéry umožňující dlouhodobě monitorovat jejich názory a postoje a posuzovat a hodnotit stupeň jejich integrace do české společnosti. Měla by umožnit pravidelný i náhodný (nárazový) monitoring. Je založena na motivačních a postojových ukazatelích pracovní a společenské integrace. K zásadním problémovým oblastem integrace cizinců z třetích zemí v ČR patří:
- komplikovanost migrační politiky ČR, měnící se dle vývoje mezinárodní politiky a ekonomiky ČR,
 - přetrvávající dlouhodobá rigidita zaměstnávání cizinců ze třetích zemí,
 - nízké znalosti cizinců ze třetích zemí z oblasti práva,

- obecně nízká vymahatelnost práva,
- nedostatečná informovanost cizinců o možnostech, právech a povinnostech jejich existence v ČR,
- odstup majority od menšin a naopak tendence některých menšin se izolovat,
- absence funkčního systému vzdělávání dospělých cizinců ze třetích zemí,
- nízká motivace cizinců ze třetích zemí učit se a rozvíjet znalost českého jazyka,
- kvalita výuky českého jazyka cizinců ze třetích zemí,
- náročnost administrativy, přístup úředníků k těmto osobám,
- negativní nastavení společensko-politického klimatu zejména vůči cizincům ze třetích zemí,
- neregulérní nebo nelegální zaměstnávání cizinců ze třetích zemí, resp. výkon tzv. černé práce,
- korupce (ať už na ni cizinci doplácí, nebo jí umí využít).

Na základě výsledků výzkumu bariér a analýzy relevantních informačních pramenů byly formulovány střednědobé a dlouhodobé priority a opatření. V rámci střednědobých priorit bylo uvedeno několik oblastí a navrženy způsoby řešení:

- dosáhnout zvýšení znalosti českého jazyka u cizinců z třetích zemí s cílem zvýšit jejich sociální i pracovní kapitál a jejich interakci s majoritou a integraci do ní, k čemuž je lze motivovat tím, že se jeho znalost stane jednou z podmínek pro udělení trvalého pobytu; k tomu je třeba zvýšit kvalitu a rozšířit síť jazykových kursů a sladit je s jejich pracovním režimem a posílit v tomto směru spolupráci MV ČR a MŠMT,
- klást důraz na potřeby a možnosti jejich rezidenční integrace při spolupráci regionální a místní samosprávy a organizací pracujících s cizinci z třetích zemí,
- při výzkumu integrace těchto cizinců se zaměřit na jejich životní podmínky v zemích původu, což předpokládá změnu finančních programů MV ČR i jiných resortů, a podporovat v tomto směru výměnu informací prostřednictvím Evropské migrační sítě,
- zefektivnit přenos informací určených pro cizince z třetích zemí o jejich právech, povinnostech a možnostech v ČR při zohlednění jejich odlišných potřeb a prohloubit za tím účelem spolupráci s jejich specifickými skupinami; více činnost začít na ženy jako „nositelky kultury“,
- začít integrační programy na rodiny těchto cizinců a zohledňovat generační rozdíly v potřebách integrace; zkoumat a vyhodnocovat jejich způsob života a generační soužití a tomu uzpůsobovat integrační programy a aktivity,
- rozlišovat, identifikovat a včas diagnostikovat integrační potřeby jednotlivých menšin cizinců z třetích zemí, posuzovat jejich vztah k potřebám a cílům majority a výsledky zohlednit v opatřeních integrační politiky,
- spolupracovat se zaměstnavateli cizinců z třetích zemí při zvyšování jejich informovanosti v pracovním právním prostředí,
- zvýšit terénní práci s cizinci ze třetích zemí změnou finančních programů s cílem zvýšit aktivitu neziskových a dobrovolných organizací zaměřených na práci s nimi v terénu.

U dlouhodobých priorit bylo doporučeno:

- dosáhnout jasné a zřetelné formulace základní (dlouhodobé) koncepce migrační a integrační politiky,
- určit vhodné způsoby prezentace a osvěty, co se týče východisek, směřování a cílů migrační a integrační politiky ČR, u majority i cizinců,
- vybudovat funkční systém kontinuální evaluace kvality nástrojů integrační politiky,
- snažit se o modifikaci postojů majority k cizincům ze třetích zemí, omezovat xenofobní projevy a zajistit rovné zacházení s nimi.

Následně byly zkoumány tzv. asistenční služby a to, do jaké míry odpovídají potřebám vyjadřovaným cizinci z třetích zemí, a okolností, které mohou integraci bránit či k ní naopak přispívat.

Výzkum se zaměřil také na **integraci dětí cizinců z třetích zemí na základě mezinárodního šetření OECD PISA a na základě výsledků řízených rozhovorů s pedagogy základních škol**. Z šetření PISA byly získány poznatky o rodinném a materiálním zázemí, věku příchodu do ČR, jazykových znalostech, struktuře domácnosti žáků/cizinců, úrovni vzdělání jejich rodičů, vybavení domácnosti atd. Otázky se týkaly i předškolní výchovy a školní docházky, především školního prospěchu žáků/cizinců a jejich mimoškolních aktivit, subjektivního hodnocení školy a jejich vzdělanostních cílů a perspektiv. Dotázaní žáci s migrační historií měli v porovnání s českými žáky srovnatelné či lepší studijní výsledky kromě českého jazyka. Ti z Asie vykazovali významně lepší prospěch než ti z postsovětských zemí. Využívají ve vyšší míře doučování, zejména českého jazyka. Školu hodnotili žáci zahraničního původu o něco kritičtěji než jejich čeští vrstevníci, třebaže vesměs také kladně. O významu školy pro získání sebedůvěry jsou v nejvyšší míře přesvědčeni Asiaté. Hodnocení školy jako sociální instituce vypovídalo o nediskriminačním prostředí. Žáci s migrační minulostí převyšují svými ambicemi v budoucím dosaženém vzdělání své české vrstevníky a jejich

vzdělanostní ambice byly vyšší než u jejich rodičů. Řízené rozhovory s pedagogy základních škol v podstatě potvrdily výsledky mezinárodního šetření PISA z roku 2009 a odhalily kromě toho řadu problémů a nedostatků, které integrace dětí zahraničního původu do základního vzdělávacího systému má a které bude nezbytně v brzké budoucnosti řešit.

Hodnocení politiky sociálních služeb v širší perspektivě

V r. 2012 se výzkum zaměřil na porovnání datových zdrojů o příjemcích příspěvku na péči, ekonomickou efektivnost zajišťování péče o příjemce příspěvku na péči a na koncipování modelu minimální kapacity sítě sociálních služeb na daném modelovém území.

Příspěvek na péči tvoří nejvýznamnější část výdajů na sociální služby a měl by být i nevýznamnějším zdrojem jejich financování. V roce 2011 činily výdaje na něj cca 20 mld. Kč, tj. cca 44 % celkových výdajů na sociální služby. Analýzy ukázaly, že přibližně 48 % jeho příjemců ho plně nevyužívá na péči od registrovaného poskytovatele, proto se do systému sociálních služeb navrácí pouze část vyplacených prostředků. Na základě údajů informačního systému o příspěvku na péči byl zmapován vývoj struktury využívání příspěvku na péči v letech 2007–2010. Data byla porovnána s údaji o počtech příjemců příspěvku na péči vykazovanými poskytovateli sociálních služeb při podávání žádosti o dotaci v r. 2010 a 2011. V informačním systému o příspěvku na péči nejsou údaje o formě skutečně čerpané sociální služby u jednotlivých klientů aktualizovány a neodrážejí změny po dobu pobírání příspěvku na péči. Údaje poskytovatelů sociálních služeb v rámci dotačního řízení tak přesněji odrážejí skutečně poskytovanou péči.

Analýza příspěvku na péči vycházející z údajů informačního systému o příspěvku na péči za roky 2007–2010 ukázala následující:

- příspěvek na péči je přiznáván spíše ženám, (dlouhodobě 65% podíl na celkovém počtu příjemců) a je nejčastěji přiznáván osobám ve věku 76 až 90 let;
- počet osob pobírajících příspěvek na péči od roku 2007 roste,
- nejvyšší průměrný meziroční nárůst byl u příspěvku na péči ve IV. stupni závislosti (24 %), v čase rovněž roste podíl osob pobírajících příspěvek na péči ve III. a IV. stupni závislosti;
- vzrostl podíl příjemců příspěvku na péči využívajících služby registrovaných poskytovatelů, a to v bytových, ambulantních i terénních zařízeních;
- v bytových zařízeních nejvíce vzrostl podíl příjemců příspěvku na péči ve IV. a III. stupni závislosti, v terénních zařízeních naopak nejvýznamněji vzrostl podíl příjemců příspěvku na péči v I. a II. stupni závislosti;
- u osob nad 76 let byla míra závislosti žen vyšší než u mužů, nejvíce ve IV. stupni závislosti ve věkové skupině nad 91 let;
- míra závislosti u osob v mladších věkových skupinách byla především u nižších stupňů závislosti prakticky neměnná, mírně vyšší u mužů;
- v roce 2010 došlo k výraznému nárůstu příjemců příspěvku na péči všech stupňů závislosti ve věkové skupině osob starších 91 let, rodiny zřejmě v důsledku krize, úsporných opatření a růstu životních nákladů potřebovaly nahradit chybějící zdroje.

Analýza ekonomické efektivnosti péče o příjemce příspěvku na péči navázala na dříve realizovanou hodnocení efektivnosti sociálních služeb. Stávající systém jejich financování se opakovaně ukázal neefektivní především v důsledku:

- závislosti poskytovatelů sociálních služeb na výši přiznaných dotací ze státního rozpočtu,
 - tzv. „cenové regulace“ výše úhrady za pobyt a stravu v bytových a ambulantních zařízeních a za jednotlivé úkony v rámci terénních sociálních služeb ze strany státu,
 - dlouhodobého „tunelování“ systému sociálních služeb ze strany zdravotních pojišťoven, které kryjí náklady na poskytování ošetrovatelské a rehabilitační péče v bytových zařízeních pouze z cca 20 %.
- Tyto poznatky byly potvrzeny především těmito zjištěními:
- kritéria pro stanovení míry závislosti a přiznání příspěvku na péči nejsou stanovena objektivně pro všechny skupiny zdravotně handicapovaných, popř. způsob hodnocení míry závislosti není vhodné nastaven,
 - sociální pracovníci jednotlivých obcí s rozšířenou působností a obecních úřadů obcí s pověřeným obecním úřadem nemají přehled o celkovém počtu a struktuře příjemců příspěvku na péči podle jednotlivých stupňů závislosti na území města a jeho spádového území.

Rozbor podílu občana a jeho rodiny na krytí nákladů poskytovaných sociálních služeb ukázal, že nejvíce se klient podílí (absolutně i relativně) na jejich úhradě v bytových zařízeních, zatímco v nejnižší výši je hraď (v absolutním vyjádření) při poskytování terénních sociálních služeb, což odpovídá principům konstrukce výše úhrad klienta za poskytované služby podle platné právní úpravy. Analýza dotací ze státního rozpočtu na financování poskytovaných sociálních služeb ukázala, že v r. 2009 nejvyšší dotace v přepočtu na jednoho klienta měsíčně (v absolutním vyjádření) získala

zařízení poskytující služby v týdenních stacionářích a v domovech pro osoby se zdravotním postižením, nejnižší naopak služby tíšňové péče a zařízení pečovatelské služby. V relativním vyjádření nejvyšší podporu získaly služby podporovaného bydlení a průvodcovské a předčitatelské služby, nejnižší naopak zařízení poskytující pečovatelskou službu a odlehčovací služby. Analýza dotací poskytovatelům služeb sociální péče z rozpočtu obcí, měst a krajů ukázala, že v absolutním vyjádření byly nejvíce podporovány týdenní a denní stacionáře, nejméně zařízení poskytující služby tíšňové péče. Relativně k úrovni celkových provozních nákladů byla nejvíce podporována zařízení poskytující pečovatelské služby a denní stacionáře, naopak relativně nejnižší podporu získala zdravotnická zařízení poskytující sociální služby a domovy pro seniory. Příspěvky tak představují „doplňk“ k dotacím poskytnutým MPSV ze státního rozpočtu, aby byl zajištěn základní provoz jednotlivých poskytovatelů.

Efektivnost péče o příjemce příspěvku na péči negativně ovlivňuje přístup zdravotních pojišťoven k financování ošetrovatelské a rehabilitační péče v pobytových zařízeních sociálních služeb. Výkonové hodnocení této péče a pouze relativně pětina výše úhrady jejich skutečných nákladů jsou projevem diskriminace ze strany zdravotních pojišťoven. Efektivnost jednotlivých typů sociálních služeb ovlivňují i další faktory. Jejich závislost na přiznání dotací ze státního rozpočtu brání jejich rozvoji, kapacity terénních a ambulantních služeb se od r. 2007 prakticky nezvýšily a relativně velmi nízký je i počet vytvořených pracovních míst. Při vytvoření žádoucího tržního prostředí by jich podle dřívějších propočtů mohlo vzniknout až 11,8 tisíce.

Dlouhodobá péče o rodinného příslušníka nebo blízkou osobu je spojena s komplexním sociálním, ekonomickým a zdravotním dopadem na pečovatele a jeho nejbližší okolí, proto byl zkoumán i vliv poklesu příjmu z ekonomické aktivity v důsledku péče o příjemce příspěvku na péči a kompenzace tohoto příjmu tímto příspěvkem. V praxi se postupně rozvíjí model sdílené péče, jehož cílem je umožnit nesoběstačné osobě žít nezávislým životem ve vlastní domácnosti za pomoci rodiny a komunitních služeb, dokud je to smysluplné a praktické. Podle dřívějších propočtů MPSV jsou celkové náklady takové péče nejnižší, což vede k úvaze o vhodnosti diferenciaci výše příspěvku na péči v závislosti na prostředí, v němž je poskytována.

Z porovnání výše přiznané státní dotace s objemem odvodů, které je poskytovatel sociálních služeb a každý jeho zaměstnanec povinen odvést na daních a na pojistném na sociální a zdravotní pojištění, vyplývá, že v r. 2009 celkový objem zaplacených daní a pojistného byl o cca jednu třetinu vyšší.

Při vytváření **modelu minimální kapacity sítě sociálních služeb** na území regionu a koncipování sociálních aktivit a jejich racionálního provozování je třeba vycházet ze dvou hlavních premis:

- celá baterie sociálních služeb tak, jak jsou definovány v zákoně o sociálních službách, by měla být k dispozici v zásadě na území každého kraje,
- při rozhodování o vybavenosti jednotlivých obcí (měst) a jejich spádových území sociálními službami hraje zásadní úlohu jejich velikost. Je proto třeba zabývat se tím, jaká má být optimální velikost obce (města), v níž je již možné zabezpečovat kvalifikované a racionálně jednotlivé sociální aktivity, nebo jaká jsou kritéria pro vymezení velikosti území, v nichž lze jednotlivé služby účelně rozvíjet.

Při hodnocení rozsahu poskytovaných sociálních služeb v jednotlivých regionech nelze uplatňovat stejná hlediska na celé území, neboť je ovlivněno řadou objektivních charakteristik determinujících určité rozdíly vyplývající např.:

- z míry urbanizace,
- z věkové, kvalifikační, profesní a sociální struktury obyvatelstva na daném území a z náboženských specifíků jednotlivých regionů,
- ze struktury osídlení jednotlivých územních celků, z velikosti obcí a z hustoty obyvatelstva,
- z míry plnění tradičních funkcí rodiny v péči o staré občany,
- z nejrůznějších sociologických změn probíhajících ve společnosti, zejména rozpadu vícegeneračního soužití rodin.

Vliv má i dlouhodobá absence koncepce rozvoje sociálních služeb. Za první konceptní materiál můžeme označit Bílou knihu v sociálních službách, vliv střednědobých plánů rozvoje sociálních služeb na změnu struktury poskytovaných sociálních služeb je dosud jen minimální. Pomůckou při hodnocení vývoje sociálních služeb jsou návrhy úrovně normativů vybavenosti jednotlivých regionů službami sociální péče, zpracované FMPVS v polovině 80. let, které představují jediný srovnatelný pohled na kvantitativní úroveň sociálních služeb v jednotlivých územních celcích. Existence služeb sama však nestačí, jde také o jejich kapacitu, dostupnost (územní, finanční, architektonickou), návaznost, kvalitu či efektivnost a informovanost občanů. Potřebu různých typů sociálních služeb lze kvantifikovat ve vazbě na tzv. míře závislosti. Pro orientační kvantifikaci jejich potřeby ve vazbě na stupeň přiznání příspěvku na péči byla koncipována „kalkulačka“, která umožňuje určit pro libovolný region (při znalosti věkového složení obyvatelstva v členění podle pohlaví a jednotlivých věkových skupin) orientační rozsah osob závislých na péči. Koncipování kvantitativního modelu minimální, popř. i optimální kapacity sítě sociálních služeb na celostátní nebo regionální úrovni se v současné době nejeví jako efektivní.

vána „kalkulačka“, která umožňuje určit pro libovolný region (při znalosti věkového složení obyvatelstva v členění podle pohlaví a jednotlivých věkových skupin) orientační rozsah osob závislých na péči. Koncipování kvantitativního modelu minimální, popř. i optimální kapacity sítě sociálních služeb na celostátní nebo regionální úrovni se v současné době nejeví jako efektivní.

Hodnocení trendů demografického vývoje a možností rodinné politiky v návaznosti na další veřejné politiky čelit jeho sociálním dopadům

V r. 2012 se výzkum zaměřil na využívání opatření k zachování nebo obnově rodinných vztahů mezi rodiči a dětmi, souvislosti měnicích se rodinných a reprodukčních vzorců v České republice, flexibilní formy práce a sladování pracovního a osobního života, změny partnerského chování, nové formy denní péče o děti v ČR, opatření rodinné politiky na regionální a lokální úrovni a podmínky jejich zavádění v praxi a na problematiku ageismu a věkové diskriminace.

Průzkum využívání opatření k zachování nebo obnově rodinných vztahů mezi rodiči a dětmi a analýza důvodů jejich nedostatečného využívání v praxi proběhl na jaře roku 2012 formou dotazníkového šetření na všech odděleních sociálně-právní ochrany dětí na úrovni obcí s rozšířenou působností (započítalo se jich 194). Zkoumáno bylo využívání výchovných opatření, a to udělení napomenutí, nařízení dohledu nad nezletilým dítětem, uložení omezení (ve smyslu § 13 zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí) a ukládání povinnosti využít pomoc odborného poradenského zařízení ve smyslu § 12 odst. 1 téhož zákona. Šetření potvrdilo jejich minimální využívání orgány sociálně-právní ochrany obcí s rozšířenou působností i obcemi nižšího typu v praxi. Preferují ukládání těchto opatření soudy a mají malou důvěru ve smysl jejich ukládání v rámci správného řízení. Preferují jiné než represivní metody sociální práce s rodinou. Vysoký podíl respondentů vyjadřoval zásadní nedůvěru ve smysluplnost jejich častějšího využívání, hlavně kvůli jejich nízké účinnosti a možné ztrátě důvěry a narušení vztahu k sociálnímu pracovníkovi ze strany rodiny. Doporučovali naopak ponechat kompetence k nařizování těchto opatření pouze soudům. K častějšímu využívání šetřených opatření by podle respondentů mohlo přispět:

- navýšení počtu sociálních pracovníků, respektive snížení počtu případů na pracovníka,
- zvýšení počtu a dostupnosti odborných poradenských zařízení,
- zjednodušení správního řízení (snížení jeho administrativní náročnosti),
- jednotná metodika, kvalitní metodické vedení kraje a MPSV,
- zvýšení vymahatelnosti plnění opatření,
- posílení prestiže oddělení sociálně-právní ochrany dětí.

Monografie **A second child in the family. The consequences of changing family and fertility patterns in the Czech Republic** je zaměřena na okolnosti narození druhého dítěte a obecně na hodnoty spojené s dětmi. Zkoumá vztah mezi pravděpodobností narození druhého dítěte a různými proměnnými na mikroúrovni a snaží se o vysvětlení procesů působících na druhý porod interakcí vzdělání a partnerství. Vychází z analytického popisu proměn společenských a strukturálních podmínek demografického chování a snaží se postihnout hlavní faktory jeho kontextu. Komplexně analyzuje vývoj porodnosti a proměny reprodukčních vzorců a pomocí retrospektivního pohledu odkrývá hlubší podstatu změn rodinného chování i jejich možné důsledky. Zaměřuje se na to, zda naroste podíl jednodětných domácností nebo spíše bezdětnost kombinovaná s převládajícím dvoudětným modelem u těch, kdo děti mít budou, a na naplňování krátkodobých reprodukčních plánů s cílem zjistit jejich realizaci nebo modifikaci pod vlivem vybraných faktorů. Zkoumá rovněž vybrané individuální souvislosti rodičovství, protože vliv strukturálních podmínek a hodnotového systému se do individuálního chování transformuje přes vlastní životní zkušenost, její percepce a interpretaci. Potvrdila se komplexnost a provázanost faktorů podmiňujících rozhodování o (druhém) dítěti a poznatky o měnicím se natalitním chování podle forem partnerského soužití vč. pořadí partnerství, které ho významně ovlivňují. Přispívá i k vysvětlení procesů, které působí na druhý porod, prostřednictvím interakce vzdělání a partnerství.

Výzkum demografických proměn české společnosti se věnoval **změnam partnerského chování**, konkrétně nesezdanému soužití a jeho vyústění. Týká se zejména generace narozené v 70. letech, jejíž první korezidenční vztahy mají zhruba ze tří čtvrtin tuto formu soužití. V 90. letech prudce klesla intenzita uzavírání sňatku v prvních třech letech soužití a po celé sledované období stoupalo riziko rozpadu nesezdaného soužití, a to bez ohledu na délku jeho trvání a věkové kategorie. Reálné chování ne vždy odpovídá deklarovaným postojům, což ukazují rozdíly mezi liberálnějšími postoji vysokoškoláků a jejich více méně tradičním chováním a naopak nesoulad mezi tradičnějšími postoji osob s nízkým vzděláním a jejich reálně volenými partnerskými strategiemi mimo manželství.

V ČR je dlouhodobý nedostatek služeb **denní péče o děti**, systém institucionalizované péče je příliš rigidní a nezohledňuje různé podmínky a potřeby rodičů a dětí. Postupně vznikající alternativní formy této péče se potýkají s řadou problémů a bariér. Cílem výzkumu je nedostatky v péči o děti do 3 i do 6 let analyzovat a vypracovat návrh na zlepšení již existujících forem péče a metodiky poskytující návod/doporučení na zavedení nových, ve Francii osvědčených forem péče do české praxe. V roce 2012 byla podrobně popsána stávající praxe denní péče o malé děti v ČR a ve Francii a analyzován vývoj jejich sociální politiky se zaměřením na stěžejní rysy politiky rodinné, zaměstnanosti a rovných příležitostí a také vývoj na trhu práce se zaměřením na matky s malými dětmi. Pozornost se dále soustředila na péči o malé děti do 6 let věku ve Francii a v ČR, jak na rodinnou, tak nerodinnou, tj. péči v kolektivních zařízeních a individuální, poskytovanou najatými chůvami. Formy individuální nerodinné péče o děti do 6 let v ČR se vyznačují těmito základními rysy:

- v ČR nejsou doposud příliš rozvinuty a finančně podporovány státem, takže komerční služby jsou příliš drahé;
- nerodičovská péče o nejmenší děti se často zajišťuje v rámci širší rodiny nebo za výpomoci známých; individuální nerodinná péče je vyhledávána jako nouzové řešení nebo rodiči upřednostňujícími individuální přístup a/nebo vyžadujícími flexibilitu služeb; najímání chův se často odehrává v rámci šedé zóny ekonomiky;
- zákonem nejsou vymezeny požadavky na kvalitu kromě hygienických podmínek a odborné způsobilosti, takže není kontrolována; chybí osvěta pro potenciální chůvy, např. manuál možností a zákonných povinností;
- je třeba vyhodnotit možnost finanční podpory rodičů ze strany státu – příspěvky nebo daňové úlevy, aby si služby mohli dovolit.

Hlavní rysy systému denní nerodinné péče o děti (do 3 let) ve Francii lze charakterizovat stručně tak, že byly vytyčeny 2 linie:

- podpora rodičů v péči o malé děti (výrazně od 80. let – mateřská dovolená, rodičovský příspěvek),
- podpora nerodinné (individuální) péče - zaveden příspěvek na hlídání dětí.

Francouzský model umožňuje volbu mezi osobní péčí o děti nebo návratem na trh práce se zajištěním péče o děti nerodinnou formou.

Dále byly porovnány dílčí aspekty různých forem neformální nerodinné denní péče o děti v obou zemích v kontextu celého systému denní péče o děti s cílem vyhodnotit společné a specifické rysy a přenositelnost francouzské zkušenosti do ČR.

Ukolem rodinné politiky je podporovat rodiny ve všech jejich funkcích a formách, fázích rodinného cyklu a obtížných životních situacích. Má-li plnit společně i lokálně specifické cíle, musí se realizovat komplementárně na úrovni státu, regionů a obcí a musí se na ní podílet různé subjekty. K podpoře lokální a regionální politiky je třeba vytvořit propracovaný metodický nástroj. Návrh **opatření k provedení rodinné politiky na úrovni obcí a krajů** by měl zahrnovat jak obecně platné principy a návody, tak doporučení, jak ji modifikovat a aplikovat podle specifických socio-kulturních, ekonomických a demografických podmínek. Podklady pro vytvoření návrhu byly získávány nástroji kvantitativními (dotazník pro představitele obcí) i kvalitativními (nestandardizované rozhovory s odborníky z praxe a s představiteli krajských, městských a obecních úřadů) a studiem dokumentů vč. dokumentace soutěže Obec přátelská rodině. Analýza ukázala, že návrh musí obsahovat jak návod na koncepční přístup k lokální rodinné politice, tak náměty na řešení jejich dílčích oblastí, čemuž odpovídá struktura výstupu projektu.

V ČR jsou kompetence vyšších územně správních celků a regionů omezenější než jinde a bývají i méně využívané, což může být důvodem diferencovaného a často nejasného přístupu ke koncipování a provádění krajské rodinné politiky. Pojetí rodinné politiky na lokální úrovni je často odlišné, což vychází z úzkého kontaktu mezi subjekty a objekty rodinné politických opatření a akcí a možnosti pružně reagovat diferencovanými nástroji. Obce jednají na základě praxe a znalosti potřeb a problémů rodin a jejich příslušníků a možnosti obecních (krajských) samospráv a dalších aktérů, z nichž některé jsou i efektivní. Vyšší efektivitu však zajišťuje koncepční a systematictější přístup na všech úrovních (státní, krajské i lokální). Hlavní atributy koncepčního přístupu jsou:

- chápání významu rodiny a potřeby ji podporovat na bázi promyšleného programu, tedy rodinné politiky, vč. lokální a regionální úrovně;
- systematické zjišťování a průběžné monitorování potřeb rodin a jejich členů;
- institucionalizace lokální rodinné politiky ustanovením kompetentního a zodpovědného orgánu nebo osoby;
- stanovení cílů a formulování koncepčních záměrů na základě deklarované vůle a zmapovaných potřeb, nejlépe písemně a se stanovením harmonogramu a preferencí;
- zajištění finančního krytí z různých zdrojů;
- průběžné diskutování a rozvíjení rodinné politiky s participujícími subjekty;

- zajištění aktivního zapojení a informovanosti občanů a zpětné vazby pro všechny aktéry.

Pragmatické důvody odmítání písemné koncepce rodinné politiky jsou často dány

- velikostí obce a malými personálními, finančními a časovými možnostmi, přičemž její vedení je údajně s občany v blízkém kontaktu a jejich potřeby řeší průběžně;
- existencí systematizovaných opatření zaměřených na rodiny v obci v jiných dokumentech

Řada odpovědí však svědčí o nepochopení role koncepčního přístupu k rodinné politice na lokální úrovni i o nepochopení rodinné politiky obecně. Většina obcí je však otevřena novým informacím a inspiraci z oblasti rodinné politiky a podpory rodin, nejčastěji by ocenily příklady dobré praxe. Přínosem by byly informace o možnostech financování rodinné politiky i přímé návody na získávání zdrojů, jejichž nedostatek je chápán jako bariéra aktivnější lokální rodinné politiky. Žádané jsou i praktické informace o metodách zjišťování potřeb rodin. Nadpoloviční většina postrádá informace o účelu a možnostech rodinné politiky na úrovni obcí, což značí potřebu informací a metodického vedení, nejlépe „shora“, ze strany MPSV a krajských úřadů. Chybí rovněž podněty pro spolupráci s jinými obcemi. Ze široké škály opatření byly podrobněji metodicky zpracovány bydlení, doprava, vzdělávání a služby péče o děti, zaměstnanost, volný čas, bezpečnost a služby pro rodiny.

Cílem projektu **Diverzita: flexibilní formy práce a sňadování pracovního a osobního života** bylo vytvořit ucelený systém flexibilních forem práce vedoucích k úspěšné integraci rodičů po mateřské, resp. rodičovské dovolené, sňadování pracovního a osobního života žen ve věku 55+ a osob pečujících o závislou osobu a zlepšení povědomí společnosti o nich pro Českou spořitelnu, a. s. (dále ČS). Realizace projektu započala v závěru roku 2012, kdy byly zahájeny aktivity zaměřené na analýzu současného stavu. Hlavní zjištění byla zpracována v I. čtvrtletí roku 2013.

Projekt **Ageismus a věková diskriminace: 3. vlna výzkumu** navazuje na výzkum zahájený v roce 2003, přináší přehled základního vývoje a srovnání ageistických situací v oblasti trhu práce, občanských práv, zdravotnictví a týrání a zneužívání seniorů mezi lety 2003, 2007 a 2012. Nově se stručně zabývá poskytováním služeb, obchodem a bydlením. Podle výzkumů Eurostatu se ČR drží na prvních příčkách z hlediska podílu osob kladně odpovídajících na otázky zkoumající věkovou diskriminaci. Problém diskriminace narůstá v souvislosti se stárnutím české populace a může ovlivňovat konkurenceschopnost ČR v řadě oblastí, zejména v přístupu k občanským právům, na pracovní trh, dostupnosti sociálně-zdravotních služeb, k důchodovému systému a ke službám a zboží.

Diskriminace na základě věku byla zasazena do obecnějších rámců vnímání stáří, stárnutí a starých lidí v české společnosti. Podíly osob zastávajících věkové segregační postoje se mezi lety 2007 a 2012 vůbec nezměnily. Přetrvávají také rozdíly v prožitku věkové diskriminace u mladších osob a u seniorů, u mladších a starších seniorů a mezi muži a ženami. Znevýhodnění kvůli svému věku obecně uvádí 26 % dotázaných, narostl rovněž podíl těch, kteří věří, že na věku záleží především v zaměstnání a při ztrátě zaměstnání. Nejproblematictější oblastí byl a zůstává trh práce, kde došlo k malému nárůstu přímých zkušeností s věkovou diskriminací, zatímco zejména v přístupu ke starším pacientům registrujeme dílčí zlepšení situace.

Hodnocení trendů v rozvoji kapacity veřejné správy a vládnutí ve vztahu k sociální politice

V r. 2012 se výzkum zaměřil na optimalizaci sociálních služeb a vytvoření komunikační platformy reformy sociálních služeb, udržení procesů plánování sociálních služeb na území Písku jako obce s rozšířenou působností a potřebnost šetření realizovaných dříve společností Trexima.

Cílem projektu **Optimalizace sociálních služeb** bylo zpracovat návrh optimalizace sociálních služeb a koncepce vytvoření komunikační platformy. Pokouší se o nezávislý rozbor procesů, jeví v situaci s ambicí vytvořit zdroj podnětů a informací pro řídicí, metodickou i koncepční činnost. Na základě sekundární analýzy výzkumných prací, studií a diskusí k tématu v odborném tisku a mezinárodních zkušenostech ze srovnatelných zemí byl koncipován návrh optimalizace sociálních služeb. Ukázalo se, že stávající struktura forem sociální péče v jednotlivých krajích a okresech je výsledkem dlouholetého živelného vývoje, reagujícího na nutnost zabezpečit potřeby starých a zdravotně postižených občanů. Základem je efektivnost financování sociálních služeb, kterou je nutno hodnotit jinak u služeb sociální péče, služeb sociální prevence i u poradenských služeb, z pohledu státu, krajů, měst a obcí jako zřizovatelů a jinak z pohledu nestátních neziskových organizací. Odlišná hlediska efektivnosti uplatňují i klienti jako uživatelé. Musí se také dbát pojetí efektivnosti v ekonomické teorii. Kvalita většiny dosud zpracovaných střednědobých plánů rozvoje sociálních služeb jednotlivých krajů zaslouží kritiku, protože při jejich přípravě byly do pozadí zatlačeny tři velmi významné okruhy:

- provedení analýzy sociálně-demografického vývoje obce (města) a jejího spádového území (popř. kraje) se zaměřením na vývoj věkových skupin, které jsou stěžejními příjemci sociálních služeb,
- porovnání zjištěných potřeb jednotlivých skupin klientů sociálních služeb s doporučenými hodnotami vybavenosti jednotlivých skupin obyvatelstva a s aktuálními trendy vývoje sociálních služeb,
- vazby sociálních služeb na související odvětví, zejména na zdravotní péči, bytovou politiku a dopravní obslužnost jednotlivých regionů.

Závislost poskytovatelů na dotacích ze státního rozpočtu nebo z rozpočtu zřizovatele brání rozvoji sociálních služeb. Její odstranění by vytvořilo motivační prostředí pro rozvoj všech typů služeb sociální péče a pro širší zapojení nových subjektů a liberalizaci celého systému. Podmínění výplaty příspěvku na péči poskytováním sociální služby (alespoň ve větší části) registrovaným poskytovatelem by vytvořilo poptávku po službách, která by vyvolala nabídku nových sociálních služeb a jejich diferenciaci. K jejich rozvoji i k posílení role obcí při jejich poskytování by přispělo systémové propojení plánování, registrace a financování sociálních služeb. Východiskem k tomu je plánování sociálních služeb, do něhož by měly být ze zákona povinně zařazeny i obce s pověřenou působností. Při sociálně demografické analýze daného územního celku je třeba podrobně zmapovat výstavbu poskytování jednotlivých sociálních služeb a provést podrobný rozbor očekávaného vývoje demografické struktury věkových skupin obyvatelstva, jichž se jednotlivé sociální služby nejvíce týkají. Z toho vycházející priority rozvoje sociálních služeb ve střednědobém i dlouhodobém horizontu by měly být rozpracovány do jednotlivých realizačních kroků a dílčích etap.

Kromě opatření v oblasti sociálních služeb je nutno realizovat také další kroky v souvisejících nebo podmínujících oblastech:

- obce a města by měly v koncepci své bytové politiky vystavbu malometrážních a bezbariérových bytů vhodných pro efektivní poskytování terénních sociálních služeb,
- výše nájmu v obecních bytech by se měla určovat individuálně podle celkových příjmových i majetkových možností seniorů a osob se zdravotním postižením a vytvářet tak podmínky a základní předpoklady pro poskytování terénních sociálních služeb,
- stavební úřady by měly důsledně trvat na bezbariérových přístupech do obchodů, kulturních zařízení a dalších objektů poskytujících veřejné služby,
- kraje a pověřené obecní úřady by měly soustavně mapovat dopravní obslužnost ve svém spádovém území, aby senioři a osoby se zdravotním postižením, převážně odkázaní na dopravu veřejnými dopravními prostředky, nebyli ohroženi sociálním vyloučením.

Projekt Udržený procesů plánování sociálních služeb na území Písku jako obce s rozšířenou působností se zaměřil na projekci vývoje obyvatelstva na území tohoto regionu a jeho dopadů na potřebu sociálních služeb. Vybavenost tohoto regionu sociálními službami byla porovnána s jejich dostupností na území celé republiky a Jihočeského kraje.

Podle projekce obyvatelstva na spádovém území Písku do r. 2030 počet obyvatel v tomto regionu klesne v porovnání s r. 2010 o 4133 osob z 51 885 na 47 752 osob, dojde ale k významným změnám ve věkové struktuře:

- počet osob ve věkové skupině 0–14 let klesne o 1144 a jejich podíl na celkovém počtu obyvatel klesne ze 14,4 % v r. 2010 na 13,3 % v r. 2030,
- počet osob ve věkové skupině 15–64 let klesne o 5446, jejich podíl na celkovém počtu obyvatel klesne z 68,8 % na 63,4 %,
- počet osob starších 65 let vzroste o 2456, jejich podíl na celkovém počtu obyvatel vzroste z 16,8 % na 23,4 %.

Bude třeba zajistit potřebné kapacity celého spektra služeb sociální péče. Z vývoje struktury příjemců příspěvku na péči za prosinec 2007–2009 byl regresní analýzou odhadnut vývoj jejich počtu u osob starších 66 let v obvodu obce s rozšířenou působností i odděleně ve městě Písku a v jeho spádovém území. Míra spolehlivosti odhadu v nejvyšších věkových skupinách a vyšších stupních závislosti přesahuje 95 %. Z uvedeného odhadu je zřejmé, že:

- počet příjemců příspěvku na péči u osob starších 66 let se bude zvyšovat po celé období do r. 2025 jak v samotném městě Písku (o 272), tak i v jeho spádovém území jako obce s rozšířenou působností (o 192); celkem na celém území jejich počet vzroste o 464 osob,
- nejvýraznější nárůst lze očekávat u příjemců příspěvku na péči ve III. a IV. stupni závislosti jak v samotném městě Písku (o 189), tak i v jeho spádovém území jako obce s rozšířenou působností (o 138).

Porovnání výsledků s aktuální kapacitou těchto služeb ukázalo, že vybavenost správního obvodu ORP Písek sociálními službami je v porovnání s celostátními údaji i s údaji za Jihočeský kraj vyšší u domovů pro seniory a domovů pro osoby se ZP. I když je vybavenost správního obvodu ORP Písek místy v domovech se zvláštním režimem srovnatelná s celostátními údaji, jedná se o relativně nový typ zařízení, jehož skutečná potřeba nebyla ještě plně ověřena. V malých obcích správního obvodu ORP Písek bude třeba rozvíjet pečovatelskou službu, která je nyní poskytována v porovnání s celostátním průměrem i s údajem za Jihočeský kraj méně lidem starším 65 let. V samotném městě Písek je vybavenost pečovatelskou službou vyšší než v celostátním měřítku i v Jihočeském kraji.

Cílem projektu **Provedení auditu potřebnosti šetření realizovaných drive společnosti TREXIMA** bylo analyzovat, zda a jak jsou informační systémy zpracovávány pro MPSV využívány. MPSV nakupuje od Treximy, spol. s r. o., služby: Informační systém o průměrném výdělků (ISPV), Regionální statistika ceny práce (RSCP), Informační systém o pracovních podmínkách (ISPP), Příručka pro personální a platovou agendu, Integrovaný systém typových pozic (ISTP), Národní soustava povolání (NSP). Audit jednotlivých systémů sledoval právní vymezení provozu, potřebu systému v rámci resortu, potřebu systému pro statistickou službu, potřebu systému pro sociální partnery, využití systému obyvatelstvem, optimální strukturu informací, náklady na údržbu a provoz systému a návrh na další provoz a údržbu. Nezahrnoval Národní soustavu povolání, jejíž provoz ukládá zákon o zaměstnanosti. Při auditu VÚPSV postupoval cestou řízených rozhovorů s odpovědnými zástupci institucí, u MPSV se opíral o písemné podklady jednotlivých útvarů a následnou specifikaci s odpovědnými pracovníky.

Široce jsou využívány výstupy Informačního systému o průměrném výdělků a Regionální statistiky ceny práce, a to v rámci resortu MPSV, statistickými službami v ČR a v zahraničí, zejména Eurostatem, a českými soudy. S Informačním systémem o pracovních podmínkách pracují sociální partneři, MPSV pouze minimálně, má pouze informativní charakter. Využití Integrovaného systému typových pozic se omezuje pouze na pobočky ÚP, dílčí uplatnění nachází v rámci resortu MŠMT. Příručku personalisty oficiálně nepoužívá žádná ze šetřených institucí. Jako pomůcku ji doporučuje ČMKOS odborovými organizacím. Všechny šetřené instituce se jednoznačně vyslovily pro další provoz Informačního systému o průměrném výdělků a Regionální statistiky ceny práce, resp. obdobných statistických systémů s minimálně stejnými kvalitativními parametry jako ISPV. Obdobné stanovisko zaujali sociální partneři v případě Informačního systému o pracovních podmínkách. Po konzultacích s Generálním ředitelstvem Úřadu práce ČR dospěl VÚPSV k doporučení nahradit ISTP systémem Národní soustavy povolání, který MPSV rozvíjí, a poskytnout pracovníkům ÚP program Hollandova testu.

Monitorování vývoje sociálního dialogu a pracovních podmínek

Analýza systémů sociálního dialogu se zaměřením na zaměstnavatelskou sféru ve vybraných zemích EU je založena na studiích národních systémů sociálního dialogu a kolektivního vyjednávání ve Francii, Irsku, Německu, Polsku, Rakousku, Slovensku a Velké Británii, které umožnily srovnání legislativního rámce, systému sociálního partnerství, reprezentace zaměstnaneckých a zaměstnavatelských zájmů, tripartitního a bipartitního sociálního dialogu a jeho kapacity. Základem analýzy byl relativně zevrubný popis národního systémového rámce a jeho specifických rysů. V důsledku vlivu řady společných faktorů se jednotlivé prvky národních systémů sociálního dialogu a kolektivního vyjednávání v uvedených zemích příliš neliší. Všude přestávají běžně využívanou formu regulace ve vztahu k odměňování, pracovní době i dalším pracovním podmínkám. Přesto však odráží specifické historické zkušenosti a vykazují odlišné charakteristiky, lze zaznamenat různorodý institucionální rámec, kapacitu a rozsah pokrytí kolektivním vyjednáváním. To se netýká jen sféry bipartitního sociálního dialogu. Pokud jde o tripartitně vedený sociální dialog, existují různá institucionální uspořádání lišící se mírou, jakou sociálními partnerům umožňují ovlivňovat veřejné záležitosti, sahající od Velké Británie, kde nespoluurozhodují o otázkách veřejného zájmu a kde vláda jen výjimečně zasahuje do sociálního dialogu a kolektivního vyjednávání, až po rakouský (příp. německý) systém se zcela opačnou (neokorporativistickou) charakteristikou. Rakouský národní systém se vyznačuje vysokou institucionalizací a centralizací sociálních partnerů s tradicí jejich širokého zapojení do procesů „policy concertation“. Mezi těmito krajními póly se pak nacházejí ostatní sledované země, mezi nimiž jsou rovněž značné rozdíly v intenzitě a významu sociálního dialogu i v důrazu kladeném na konsenzus mezi sociálními partnery, který je typický pro rakouský nebo německý model, zatímco ve V. Británii nebo ve Francii se sociální dialog více vyznačuje konfrontačními rysy. Význam a vliv sociálního dialogu nelze hodnotit pouze z pohledu jeho institucionálního zakotvení nebo legislativního vymezení. Roli hraje také rozsah a kvalita zkušeností jeho aktérů na všech úrovních, proto nelze očekávat, že v tzv. „nových“ členských státech EU bude odpovídat západoevropským vzorům. Sociální dialog na Slovensku a v Polsku sice převzal formální podobu institucí a pravidel, reálný význam sociálního dialogu a kolektivního vyjednávání zde však nedosahuje srovnatelný vliv na sociálně ekonomický vývoj. Evropské národní systémy sociálního partnerství a dialogu jsou v době globalizace a zvláště ekonomické krize vystaveny náročným výzvám. Jejich úspěch nezáleží jen na účelnosti dílčích systémových řešení a na postojích vládnoucích politických elit, ale i na tom, jak velkou podporu občanské společnosti si sociální partneři získali a jak si ji dokážou udržet i do budoucna.

¹ Zahraniční analýzy i naše analýza na datech za rok 2007 ukázaly, že efekty rekvalifikačních programů jsou spíše dlouhodobější (viz Hora a kol., 2009, Card a kol., 2009)